

'Gender doen' in seks en sekswetenschap

Ine Vanwesenbeeck

Rutgers WPF, Utrecht

Samenvatting

In dit artikel wordt een analyse gemaakt van wat ondertussen vrij breed bekend staat als 'gender doen' en betreft dit zowel op de seksuologische wetenschap als op de praktijk van (hetero)seksuele contacten. De rode draad door het verhaal wordt gevormd door een vijftal problemen die gesignaleerd worden in de wijze waarop er in de seksuologie met gender omgegaan wordt en de kennis die daarmee omtrent seks en gender 'geconstrueerd' wordt. Als antwoord op die problemen wordt vervolgens een interactioneel contextueel perspectief op *gendered sexuality* geëxploreerd. Geconcludeerd wordt dat sekseverschillen in seks in niet onbelangrijke mate bepaald worden door doorlopende sociale processen zoals selectieve aandacht, interpretatie en herinnering, regulatie en zelfregulatie, *norm sending* en *expectancy confirmation*. Er wordt een lans gebroken voor meer aandacht voor (en meer onderzoek naar) de microdynamica van gender in de dagelijkse (socio-seksuele) interactie en een beter begrip voor de wijze waarop gender en seksualiteit continu in de (seksuele én seksuologische) praktijk van alledag vorm krijgen.

In dit artikel wordt een analyse gemaakt van wat ondertussen vrij breed bekend staat als 'gender doen'. Deze Nederlandse vertaling van het Engelstalige axioma '*doing gender*' verdient beslist geen schoonheidsprijs (evenmin als het Nederlands gebruik van de de term gender op zich), maar wordt niettemin in Nederland in toenemende mate gebruikt, met name in genderstudies. Het gaat in dit specifieke geval om 'gender doen' zowel in sekswetenschap als in (hetero)seksuele contacten. De rode draad door het verhaal wordt gevormd door een vijftal problemen die gesignaleerd worden in de wijze waarop er in de seksuologie met gender omgegaan wordt en het beeld dat daarmee omtrent seks en gender gepromoot

wordt. Als antwoord op die problemen wordt vervolgens een interactioneel contextueel perspectief op *gendered sexuality* geëxploreerd.

Probleem 1: Gender versus sekse

Het eerste probleem met gender in de seksuologie is het gegeven dat de term 'gender' abusievelijk vaak wordt gebruikt als eigenlijk 'sekse' wordt bedoeld (i.e. concrete mannen en vrouwen). Het onderscheid tussen *sex* en *gender* in de Engelse taal werd voor het eerst ontwikkeld in de vijftiger en zestiger jaren van de vorige eeuw door psychologen en psychiaters die werkten met interseks- en transseksuele patiënten. Later in de zeventiger jaren werd het door feministische wetenschappers gebruikt als tegengif tegen het toen nog volop opgeld makende biologisch determinisme. Gayle Rubin introduceerde haar 'sex/gender system' in 1975. Daarin verwees gender naar culturele concepties van mannelijkheid en vrouwelijkheid, naar het sociale in tegenstelling tot het biologische, naar de wijze waarop sekse sociaal begrepen wordt en de dwingende consequenties daarvan voor de individuele identiteit.

Gaandeweg is de betekenis van gender verder geëvolueerd. Het gaat nu vaker over diversiteit dan over verschil, over dimensies van vrouwelijkheid en man-

Prof. dr. I. Vanwesenbeeck, Rutgers WPF/Universiteit Utrecht.
 Contact: Postbus 9022 3506 GA Utrecht, T: 030-2313431,
 E: i.vanwesenbeeck@rutgerswfp.nl

Het artikel is gebaseerd op een lezing voor het NVVS-symposium *Mannen komen van Mars, vrouwen van Venus, seksuologen van ...*, gehouden op 10 december 2010. Een Engelstalige schriftelijke variant verscheen in 2009 in *Archives of Sexual Behavior*.

Ontvangen: 3 januari 2011; Geaccepteerd: 20 juni 2011

nelijkheid waar mensen verschillende posities op in kunnen nemen, niet meer om een absoluut verschil tussen het één en het ander. Socialisatie tot gender-normativiteit wordt ook niet meer beschouwd als een éézijdig proces. De actieve rol van het individu, de zogenaamde *agency*, en de interactie tussen individu en omgeving worden nu door velen erkend. De uitdrukking van activiteit in 'gender doen' is hier een illustratie van. Maar, en dat is juist het punt hier, dergelijke ontwikkelingen hebben nog relatief weinig postgevat in de wetenschap, niet in laatste instantie in de seksuologie. Vaak lijkt het alsof de sociale betekenissen van gender zelfs geheel vergeten zijn. Te pas en te onpas, zelfs in het Nederlands, hebben we het over gender als het eigenlijk gewoon over vrouwen en mannen gaat. In het Nederlands is er nog enige beperking, maar in het Engels worden mensen continu routinematig gevraagd aan te kruisen wat hun gender is. In het Engels, niet in laatste instantie in de puriteinse VS, heeft gender in het gebruik natuurlijk als groot voordeel dat het woord *sex* niet hoeft te vallen. Specifiek in het internationale seksonderzoek heeft de verwarring tussen *sex* als sekse en *sex* als seksualiteit wellicht bijgedragen aan de populariteit van *gender*. Het is echter nogal bitter dat *gender* nu met regelmaat wordt gebruikt als verwijzing naar biologische sekse terwijl het concept daar juist een alternatief voor wilde bieden.

Probleem 2: Preoccupatie met sekseverschillen

Het tweede probleem is een aanhoudende, zelfs hernieuwde preoccupatie met *sex/gender verschillen*, en dit ondanks het feit dat toch vaak genoeg gepleit wordt niet zo te hameren op 'Het Vershil' (bijvoorbeeld Hyde, 2005). Maar recent lijkt, in de waardering voor het evolutionaire perspectief, in de populariteit van het hersenonderzoek, en in het kielzog van populaire boeken als John Gray's (1992) bestseller 'Mannen komen van Mars, vrouwen komen van Venus', de zoektocht naar sekseverschillen en het dichotome man-vrouw denken feitelijk weer aan kracht te winnen.

Eén van de grote nadelen daarbij is dat die sekseverschillen vaak overdreven worden, zelfs als duidelijk aangetoond wordt dat ze klein zijn. Verschillen worden soms uitvergroot omdat de wetenschappelijke dynamiek nu eenmaal zo werkt. Verschillen zijn interessanter dan overeenkomsten. Het kan ook niet ontkennd worden dat sensitiviteit voor sekse/genderverschillen van groot belang is, om inhoudelijke, om onderzoekstechnische en om politiek-emancipatoire redenen. Sensitiviteit voor sekseverschillen is bovendien ook aangewezen vanwege ruimschootse eviden-

tie dat ze er zijn. Hieronder volgt een snelle rondgang langs de empirie omtrent sekseverschillen in seks op vier terreinen: cognities, gedrag, beleving en het onderscheid tussen plasticiteit en rigiditeit.

Sekseverschillen op cognitief vlak

Op cognitief vlak is er steekhoudende evidentie voor sekseverschillen op uiteenlopende attituden en motieven met betrekking tot seks. De allergrootste verschillen worden gevonden voor attituden ten aanzien van *casual sex* (Oliver & Hyde, 1993), oftewel recreatieve seks. Ook is het onomstotelijk aangetoond dat vrouwen meer gefocust zijn op de relatie, intimiteit en de partner; mannen meer op zichzelf, lust, en het lichamelijke. Meston & Buss (2007) vinden in hun Y-SEX studie dat mannen ALLE redenen om seks te hebben sterker onderschrijven behalve emotionele redenen zoals liefde en intieme relaties. Anderzijds, en dat wordt door vele auteurs ook steeds benadrukt, zijn de verschillen tussen de seksen op deze attituden en motieven statistisch gezien vaak opvallend klein, eigenlijk slechts met uitzondering van voorkeuren voor recreatieve seks (Hill, 2007; Hatfield et al., 2010).

Iets vergelijkbaars geldt voor de verschillen tussen de seksen in de wijze waarop zij seksuele stimuli cognitief verwerken. Het gaat hier om het min of meer bewuste mentale proces waarlangs automatische responsen vertaald worden naar feitelijke zin en opwinding. Het werk van Janssen et al. (2000) en Laan & Everaerd (1995, zie ook Laan, 2007) is hier baanbrekend. Er zijn aanwijzingen dat er bij vrouwen relatief sterk sprake is van bewuste, gecontroleerde zelf-inhibitie, dat vrouwen hun ongecontroleerde responsen (bijvoorbeeld hun genitale reactie) systematisch cognitief minimaliseren, onderdrukken zo men wil. Bij mannen lijkt juist relatief vaak sprake van falende inhibitie. Dat is, bijvoorbeeld, door van Outsem (2007) aangegeven als factor van belang in seksueel agressief gedrag van mannelijke adolescenteaders. Vrouwen scoren inderdaad systematisch lager op de Kinsey schaal voor *sexual excitation* en hoger op de seksuele inhibitieschalen, zo vonden opnieuw Carpenter en collega's in 2008. Maar ook in deze recente publicatie van de Kinsey-onderzoekers wordt benadrukt dat de verschillen tussen vrouwen en mannen onderling, dus de intra-groepsvariabiliteit, veel groter is dan het gemiddelde verschil tussen de seksen, de inter-groepsvariabiliteit. Hetzelfde geldt voor het nog steeds groeiende bewijs dat vrouwen en mannen verschillen in de manier waarop seksueel relevante informatie onthouden wordt (zie bijvoorbeeld Geer et al., 1997, 2005; McCall et al., 2007). Mannen ont-

houden erotische en expliciete seksuele informatie beter, vrouwen onthouden romantische informatie beter. Maar ook hier zijn de sekseverschillen klein, zeker als naar het expliciete geheugen gekeken wordt (bijvoorbeeld Spiering et al., 2004; Conaglen & Evans, 2006).

Sekseverschillen in seksueel gedrag

Op het vlak van gedragsmatige sekseverschillen wordt gevonden dat bij navraag van frequenties of aantallen in seksueel gedrag, mannen systematisch hoger scoren dan vrouwen: ze rapporteren meer seksuele gedachten, fantasieën, partners, et cetera (Baumeister et al., 2001; Fischtein et al., 2007). Dit verschil is vooral groot als het sologedrag betreft zoals masturbatie, het gebruik van porno en het anderszins zoeken van seksuele stimuli (Hyde, 2005; Oliver & Hyde, 1993; Peterson & Hyde, 2010). Vervolgens laten vele studies zien dat mannen hoger scoren op seksuele assertiviteit en autonomie, vrouwen hoger op volgzaamheid en aanpassing (Impett et al., 2006, Impett & Peplau, 2003). Ook hier zijn er echter studies, bijvoorbeeld inzake seksuele autonomie, die laten zien dat die verschillen niet groter zijn dan een statistische trend (bijvoorbeeld Sanchez et al., 2005). Ten derde, ongetwijfeld met het voorgaande verband houdend: de sekseverschillen op seksuele agressie zijn groot (bijvoorbeeld Vanwesenbeeck, 2008). Dit is wellicht één van de meest robuuste sekseverschillen in seksueel gedrag. Wat betreft risicogedrag, tot slot, blijkt dat vrouwen weliswaar de betere intenties hebben maar mannen uiteindelijk vaak hoger scoren op feitelijk preventief gedrag.

Sekseverschillen in de ervaring van seks

Inzake problemen in seksuele beleving wordt over het algemeen gevonden dat vrouwen iets meer functieproblematiek rapporteren, maar het verschil is vaak slechts enkele percentagepunten. In onze Nederlandse seksuele gezondheidsmonitor was het in 2006 bijvoorbeeld een verschil van 20% onder vrouwen versus 17% onder mannen met minstens één disfunctie in het afgelopen jaar (Bakker & Vanwesenbeeck, 2006), waarbij mannen beduidend vaker problemen met voortijdig orgasme ervaren, vrouwen relatief vaak met aversie, subjectieve opwindingsproblematiek, orgasme en pijn. Er werd geen significant verschil gevonden tussen de incidentie van erectie- versus lubricatieproblematiek. In hun meta-analyse over opwindingsproblematiek vonden Murnen en Stockton (1997) slechts kleine tot matige effecten voor seks. Ook benadrukken zij de grote heterogeniteit in de bevindingen. Verder zien we hier de keerzijde van

het verschil op seksuele agressie: het sekseverschil op seksuele victimisatie is consistent en groot. Ongetwijfeld in samenhang daarmee hebben vrouwen relatief veel negatieve gevoelens over seks (Geer & Robertson, 2005), hebben ze consistent hogere scores op aversie, schaamte en schuld, en zijn ze minder tevreden over hun seksuele leven. Dit verschil lijkt in sommige studies met een hogere leeftijd alleen maar toe te nemen (Carpenter et al. 2008).

Plasticiteit versus rigiditeit

Tot slot is er evidentie dat vrouwen en mannen verschillen op wat Baumeister (2000) seksuele plasticiteit heeft genoemd. Hij reviewde evidentie dat vrouwen in hun leven vaker verandering laten zien op een aantal seksuele variabelen, dat culturele invloeden bij vrouwen sterker lijken (of zijn) dan bij mannen, en dat vrouwen minder consistentie vertonen tussen intenties en gedrag dan mannen (iets dat hierboven benoemd werd met betrekking tot risicopreventief gedrag). Baumeister (2000) concludeerde dat op het gebied van seks mannen meer natuurlijk en vrouwen meer cultureel zijn. In samenhang daarmee, zouden de verschillen tussen vrouwen onderling dus wel eens veel groter kunnen zijn dan die tussen mannen onderling, vooral op die variabelen waar het sekseverschil relatief sterk is. Met betrekking tot masturbatiefrequentie is inderdaad gevonden dat vrouwen een normale verdeling laten zien, terwijl de manenscores als een platte hoge lijn verschijnen, als *an elevated flat* (Gagnon et al., 1994). Baumeister's conclusies met betrekking tot de sterkere plasticiteit van vrouwen, oftewel de sterkere rigiditeit van mannen (een termsuggestie van Hyde en Durik, 2000), zijn behoorlijk enthousiast ontvangen in de sekswetenschap. Niettemin is er discussie, bijvoorbeeld over de door Baumeister veronderstelde genetische achtergrond en over de grootte van de geschetste verschillen (zie bijvoorbeeld Anderson et al., 2000).

Hoe zit het dus met die sekseverschillen?

Het is helder: sekseverschillen in seks bestaan en zijn soms substantieel. Dat geldt met name voor socioseksualiteit of voorkeuren voor recreatieve seks, voor de frequenties van masturbatie, het zoeken van seksuele stimuli, seksuele agressie en victimisatie, en de aard (niet zozeer de prevalentie) van seksuele problemen en disfuncties (zie ook Tiefer, 2001). Maar sekseverschillen zijn ook vaak klein, veel kleiner dan velen geneigd zijn te denken en bovendien veel kleiner dan de verschillen tussen vrouwen en mannen onderling. Dat geldt bijvoorbeeld voor veel attitudes t.a.v. seks, seksuele motivatie, seksuele excitatie en inhibitie,

het zoeken en verwerken van seksuele stimuli, risico-gerelateerde cognities en gedrag, seksuele autonomie en initiatief, seksuele (dis)satisfactie, de prevalentie van seksuele problemen en disfuncties en mogelijk zelfs ook voor dat door Baumeister groot gemaakte verschil in plasticiteit en rigiditeit.

Relevant in dit kader is tevens dat, ook als verschillen tussen vrouwen en mannen statistisch significant zijn, dat vaak nog een enorme overlap betekent tussen de seksen en een grote diversiteit binnen de seksen. Hyde (2005) heeft berekend dat bij een kleine effectmaat ($d=0,2$) oftewel een correlatiecoëfficiënt van .10 (zeker bij grote steekproeven volop significant), nog steeds 85% van de scores van beide seksen overlapt. Waarom zijn zoveel wetenschappers steeds bezig met die 15% en zoveel minder met die 85%? En dan is er ook nog vaak sprake van methodologische meetfouten. Veel onderzoek wordt onder jonge (studenten)populaties gedaan. Aangetoond is dat daar de verschillen tussen de seksen veel groter zijn dan onder oudere en heterogenere steekproeven. Daar komt bij dat, als het over seks gaat, opvallend snel geredeneerd wordt dat het hier wel om genetische, biologische, 'natuurlijke' verschillen zal gaan (zie bijvoorbeeld Cole, Epstein Jayaratne, Cecchi, Feldbaum & Petty et al. 2007) ook als daar geen evidentie voor is. Kritiek op overdreven beweringen inzake sekseverschillen is gepaard gegaan met de formulering van alternatieve inzichten. Een daarvan is het pleidooi door Hyde (2005; Peterson & Hyde, 2010) voor de *gender similarity hypothesis*, omdat de overeenkomsten tussen de seksen ook op het terrein van seksualiteit vaak veel groter zijn dan de verschillen.

Nadelen van nadruk op verschil

Dit debat over de grootte van sekseverschillen wordt gevoed door het besef dat de (overdreven) nadruk op sekseverschillen polarisatie, stereotypering en stigmatisering in de hand werkt. Stereotypen werken als een *self-fulfilling* prophecy, dit wordt ook wel *expectancy confirmation* genoemd in de sociale psychologie. Stereotypen hebben de neiging zichzelf te bevestigen omdat gedrag dat er mee overeenstemt eerder waargenomen wordt, gemakkelijker onthouden wordt, eerder herinnerd wordt, gezien wordt als relevanter en als informatiever, en meer serieus wordt genomen. Stereotypen blokkeren ook de wegen naar alternatief gedrag. Als een paar overtuigd is dat mannen van Mars en vrouwen van Venus komen, is de kans klein dat ze op zoek gaan naar oplossingen die hun overeenkomsten naar voren brengen, of naar oplossingen in hun communicatie (Barnett & Rivers, 2004). Kortom, stereotypen kunnen nade-

lige consequenties hebben, de status quo bevestigen en verandering tegenwerken. Bij onderzoekers veroorzaakt overmatige aandacht voor sekseverschillen bovendien tunnelvisie. In de preoccupatie met sekseverschillen worden vrouwen tot hun vrouwelijkheid en mannen tot hun mannelijkheid gereduceerd. Dat is net zo erg als ongevoeligheid voor verschillen. Generalisaties over gender zijn even onterecht als generalisaties over sekse. Een belangrijk samenhangend nadeel van de preoccupatie met sekseverschillen is dat het de populariteit, vanzelfsprekendheid en dominantie van biologische verklaringen verhoogt en daarmee de diversiteit onder vrouwen en onder mannen aan het beeld onttrekt.

Probleem 3: De groeiende populariteit van biologische verklaringskaders

Het biologische perspectief, dat de werking van de genen, hormonen en het brein onderzoekt op tal van onderwerpen, is toenemend populair geworden in de afgelopen decennia, niet in laatste instantie op het terrein van seksualiteit (zie voor een beschouwing Bleys in dit nummer). Critici constateren echter dat we, ondanks belangrijke vooruitgang, nog weinig zeker weten. Zo liet Julia Heiman aan de hand van eigen en Australisch onderzoek (Davis et al., 2005) op de European Federation of Sexology in Porto in 2010 nog zien dat de evidentie over de rol van androgenen in opwinding van vrouwen verre van eenduidig is. Hetzelfde geldt voor de rol van de genen. Er zijn meerdere onderzoeken met tweelingen die los van elkaar opgroeien waarin de verschillende omgevingsfactoren van grotere invloed blijken dan de overeenstemmende genen (Bussey & Bandura, 1999). Er zijn ook nog vele vragen over de wijze waarop hormonen precies op het brein inwerken. Naast de stroom publicaties over *brain organisation* theory inzake sekseverschillen ontstaat een parallelle stroom boeken die de tekortkomingen van hersengerelateerde verklaringen benadrukt (bijvoorbeeld Jordan-Young, 2010). Kritiek richt zich veelal op het veronderstelde primaat van de biologie. De alternatieve visie is dat biologie en omgeving of ervaring elkaar wederzijds beïnvloeden. Ontegenzeggelijk is aangetoond dat, bijvoorbeeld, seksueel geweldservaringen hun neurologische weerslag hebben en de organisatie van het brein beïnvloeden (bijvoorbeeld Noll, 2008). Kortom, er zijn *loops*, wisselwerkingen tussen ervaring en omgeving enerzijds en hormonen en het brein anderzijds. De opvatting *biology is destiny* is danig bekritiseerd en gefalsificeerd, maar haar adepten laten zich ook niet onbetuigd en zijn sterk zichtbaar in populairwetenschappelijke publicaties (Baron-Cohen, 2003; Brizendine, 2006, 2010; Swaab, 2010).

Objectification theory

Een ander perspectief op het lichamelijke is er een waar niet zozeer gekeken wordt naar het biologische lichaam, maar naar de manier waarop het lichaam sociaal en cultureel betekenis wordt gegeven. De culturele objectivering van het vrouwenlichaam wordt hier vaak benadrukt. Dit perspectief begon met het belangrijke werk van Iris Marion Young in 1990, getiteld *Throwing like a girl*, of eigenlijk met Simone de Beauvoir waar zij zich sterk op baseert (*La Deuxième Sexe* verscheen in 1949). Young beweert dat vrouwen als gevolg van objectivering hun lichaam vooral ervaren als iets waar naar gekeken wordt en waar iets mee gedaan *wordt* meer dan iets wat iets doet. Daarom nemen vrouwen afstand van hun lichaam, twijfelen aan hun lichamelijke capaciteiten, bouwen die ook niet uit, hetgeen allemaal resulteert in een ineffectief gebruik ervan. Deze lijn van redeneren wordt voortgezet en expliciet in verband gebracht met seksualiteit in de *objectification theory* (Fredrickson & Roberts, 1997). Betoogd wordt, onder andere, dat zelf-objectivering en de neiging sterk op het uiterlijk te letten ('*spectatoring*' in termen van Masters and Johnson), gevoelens van schuld en schaamte verhogen en bovendien gevoeligheid voor innerlijke lichamelijke signalen in de weg staan. Dat heeft nadelige gevolgen voor seksuele opwindning en satisfactie. Je kunt namelijk niet op alles tegelijkertijd letten (het zogenaamde *limited resources* perspectief).

De maatschappelijke kritiek op de objectivering en seksualisering van vrouwenlichamen is inmiddels enorm. Een werkgroep van de American Psychological Association heeft in 2007 de evidentie bij elkaar gezet en concludeert een fnuikende werking op de seksualiteit van vrouwen, maar ook op hun algehele maatschappelijke presteren. Ook in Nederland is er zorg over de effecten van seksualisering. Die blijken genuanceerder te moeten worden gedacht dan vaak gedaan wordt (de Graaf et al., 2008). Auteur dezes staat persoonlijk ook kritisch tegenover een eenzijdige en ongenueerde opvatting van seksualisering (zie bijvoorbeeld Vanwesenbeeck, 2009b). Zelden wordt, bijvoorbeeld, de vraag gesteld naar mogelijk positieve gevolgen van objectivering voor de seksuele beleving, of naar de omstandigheden waaronder positieve dan wel negatieve gevolgen waarschijnlijk zijn. Een al te eenzijdige nadruk op de kwalijke kanten van objectivering bevordert naar mijn idee juist de aarzelende, minimaliserende, schuldige manier waarop vrouwen vaak met seks omgaan.

Kernpunt hier is echter dat er nog veel onbekend is over de wijze waarop het biologische en het culturele samenhangen, hoe de verhouding tussen lichaam en

cultuur precies is, hoe chromosomen, hormonen en het brein zich verhouden tot de individuele seksuele beleving. Er zijn nog vele vragen omtrent de relatie tussen gender en het lichaam, evenals omtrent de relatie tussen biologie en seksualiteit. Maar gesteld zou wel kunnen worden dat, als het over sekseverschillen in seksualiteit gaat, niet alleen het lichaam een verklarende factor is maar ook de wijze waarop mannelijke en vrouwelijke lichamen gezien en beoordeeld worden en, in reactie daarop, ervaren worden door individuen. Dergelijke verklaringen krijgen echter onder dominantie van verschilddenken weinig aandacht.

Probleem 4: Weinig aandacht voor alternatieve factoren en diversiteit

Onder dominantie van biologische verklaringen voor sekseverschillen komen alternatieve verklaringen beperkt uit de verf. Gevonden verschillen tussen mannen en vrouwen op seksueel gebied zouden, om te beginnen, bijvoorbeeld wel eens niet zozeer met hun (biologische) sekse te maken kunnen hebben, maar met persoonlijkheidsverschillen. Steeds zou de vraag gesteld moeten worden: over welke vrouwen en mannen gaat het eigenlijk? Er is evidentie voor verbanden tussen seksuele variabelen en uiteenlopende persoonlijkheidsaspecten: religie, opleidingsniveau en leeftijd, genderrol oriëntatie, seksgerelateerde attitudes, persoonlijkheidskarakteristieken, gehechtheidstijlen, cognitieve verwerkingsprocessen en vroegere ervaringen. Dit zijn allemaal aspecten van de persoonlijkheid waar mannen en vrouwen op verschillen, maar waar vrouwen en mannen onderling net zo goed, zo niet sterker, op verschillen.

Uiteraard zijn niet alleen persoonlijkheidsfactoren maar ook maatschappelijke factoren van belang. Uiteenlopende instituties, systemen en actoren op verschillende niveaus beïnvloeden de productie van sekseverschillen dan wel diversiteit in seksualiteit. Voorbeelden zijn de macrodynamiek van juridische kaders, economische verhoudingen, waardesystemen (bijvoorbeeld de dubbele moraal) en culturele tradities. De invloed van de dubbele moraal is genoegzaam bekend. En die is, alhoewel tanende onder bepaalde groepen, onder vele andere beslist nog effectief. Niet alleen de normatieve boodschappen voor jongens en meisjes verschillen, maar de boodschappen voor meisjes op zich zijn ambivalent. De grens tussen wenselijk en verwerpelijk seksueel gedrag is voor vrouwen nogal dun. Het seksuele mandaat voor mannen is veel eenduidiger pro-seks. Veel problemen van vrouwen op seksueel gebied, veel onzekerheid, aarzeling en terughoudendheid, zijn op deze dubbele

en dubbelzinnige moraal terug te voeren (bijvoorbeeld Crawford & Popp, 2003). Naast macrodynamische processen is ook de mesodynamiek van machten en krachten in het maatschappelijke middenveld van belang, de effecten van sociale bewegingen, niet-gouvernementele actoren, de sekswetenschap zelf en van commerciële invloeden op de seksuele praktijk. In het kader van dat laatste valt recentelijk vooral de gendertypie producerende invloed uit de hoek van de farmacie op. De farmaceutische wetenschappelijke output in combinatie met diens agressieve marketing van disfuncties draagt op een niet mis te verstane wijze bij aan de productie van sekseverschillen in seksualiteit.

Ik wil hier echter niet zozeer op de maatschappelijke processen op macro- of mesoniveau focussen, maar wil de aandacht vestigen op de microdynamiek van situationele invloeden en interactionele mechanismen. Het interactionele perspectief is verre van nieuw in de sociale (en sociaal-seksuologische) wetenschap getuige grote theorieën zoals de sociale leertheorie, *social role theory* en het (symbolisch) interactionisme. Specifiek op het vlak van seksualiteit is de microstructurele benadering van Risman en Schwartz (1989) illustratief en, uiteraard, de scripttheorie van Gagnon en Simon (1973). Niettemin is een opvatting van gender als een, coherente, individuele eigenschap dominant in hedendaags seksuologisch onderzoek en krijgt het interactionele perspectief relatief weinig aandacht. Daarmee ontberen we het zicht op gender als situationeel, interactioneel proces.

Probleem 5: Gender hebben versus gender doen.

Met de constatering dat het dominante beeld van gender als een individuele eigenschap inzicht in gender als een sociaal proces verhindert, wordt geland bij het 'gender doen' uit de titel. Wat is 'gender doen'? Historisch gesproken zijn voor de theorievorming over 'gender doen' de volgende ontwikkelingen van belang. De uitdrukking *doing gender* werd voor het eerst gebruikt door Candace West en Don Zimmerman in 1987. Deze auteurs betoogden als eersten dat gender begrepen moet worden als een routinematige, stelselmatige, steeds terugkerende praktijk, een prestatie zo men wil. Individuen 'doen gender', maar het is een gedrag-in-context, in praktijk gebracht in de virtuele of feitelijke aanwezigheid van 'de ander' die de gendernormativiteit vertegenwoordigt. 'Gender doen' verwijst naar de wijze waarop de dubbele moraal (de verschillende regels voor vrouwen en mannen in seksualiteit) van dag tot dag in praktijk gebracht wordt. In hetzelfde jaar 1987 introduceer-

den de sociaal-psychologen Kay Deaux en Brenda Major hun *Interactive Model of Gender-related Behavior*, beschreven in een artikel getiteld *Putting Gender into Context*. Deaux en Major hielden zich bezig met gendertypisch gedrag zoals gerichtheid op anderen versus op zichzelf, hulpeloos versus helpend gedrag, et cetera. Ze ontwikkelden dit model omdat gender, in hun woorden, typisch een *now you see it now you don't* fenomeen is. Het is niet stabiel, niet voor eens en altijd verworven en dan altijd aanwezig. Ook Deaux en Major legden sterk de nadruk op vormgeving, op uitvoering, op 'doen' in tegenstelling tot verwerving.

Vergelijkbare noties zijn ook, zij het vanuit een andere discipline, beschreven door Judith Butler (1990, 1993), een veelgeprezen Amerikaanse filosofe die het verwante begrip *performative gender* introduceerde en betoogde dat gender niet verwijst naar een identiteit maar naar een activiteit, die steeds uitgevoerd, bewerkstelligd, en bevestigd wordt in het alledaagse leven, door individuen die afgaan op de reacties en feedback van anderen. Gender is een fenomeen dat pas werkelijkheid wordt als het uitgevoerd, gedaan wordt, een doorlopende *performance* van herhaalde acties, niet iets dat je verwerft ergens vroeg in het leven en tot in einde van dagen 'bezit'. Tot slot is aardig om een Europese bijdrage aan de begripsvorming te noemen. De Engelse sociologe Stevi Jackson (2006) benadrukte dat 'gender doen' niet alleen verwijst naar dagelijks gedrag (zoals bijvoorbeeld het je kleden om naar een feestje te gaan, werk en hobby's uitvoeren, seks hebben), maar ook naar de continue interpretatie van de realiteit, naar het grip krijgen en betekenis hechten aan datgene wat we om ons heen zien. 'Gender doen' gaat dus om begrijpen en doen, zien en vormgeven, en dat alles in dagelijkse interactie met anderen in een bepaalde context.

In het wetenschappelijke onderzoek naar seksualiteit wordt nog relatief weinig vanuit deze invalshoek gewerkt. Daarom worden in het navolgende en geïnspireerd door bovengenoemde auteurs, een interactioneel, contextueel perspectief op gendertypische seksualiteit voorgesteld. Gedoeld wordt daarbij niet uitsluitend op seks in beperkte zin, aan datgene wat we in de spreekwoordelijke slaapkamer doen, maar aan alle seksueel getint, sociaal gedrag dat door gendernormen geïnspireerd is. Gendertypische seksualiteit zou er op basis van de eerder geschetste theorie en evidentie over sekseverschillen ongeveer uitzien als hieronder geschetst (tabel 1).

Op vrouwen is normatief of typisch gesproken de connotatie sexy van toepassing, op mannen de connotatie seksueel. Genoegzaam bekend is echter dat

Tabel 1. Gendertypische seksualiteit

VROUWELIJK	MANNELIJK
partner/liefde georiënteerd	recreatie-/lustgeoriënteerd
reactief (gate-keeperrol)	proactief (seksueel mandaat)
cognitieve inhibitie	falende inhibitie, excitatie
ambivalentie, aarzeling	assertiviteit, initiatief
plasticiteit	rigiditeit
<i>outer-body spectating</i>	bewustzijn van lichaamssignalen
victimisatie	agressie
aversie, schaamte, problemen	preoccupatie, prestatie
!SEXY	SEKSUEEL!

dergelijke gendertypische seksualiteit in zuivere vorm vrijwel niet bestaat, evenmin als voor gendertypisch gedrag op ander vlak zoals door Deaux en Major benadrukt. Soms wordt zelfs, in de dagelijkse omgang of in de klinische praktijk, compleet het tegenovergestelde waargenomen, een aperte tegenpraak van deze stereotype verschillen. De vraag die zich daarmee dringend voordoet is: wat maakt het meer of minder waarschijnlijk dat vrouwen en mannen seksualiteit vormgeven op deze gendertypische manier?

Wat maakt gendertypisch seksueel gedrag waarschijnlijk?

In navolging van Deaux en Major wordt hieronder betoogd dat de vormgeving van gendertypische seksualiteit afhankelijk is van eigenschappen van de specifieke context of situatie, de partner, en het individu (ofwel de actor) zelf.

Gendertypisch gedrag waarschijnlijker naarmate de situatie...

Situaties verschillen in de mate waarin ze toegankelijk of beschikbaar zijn voor mensen, niet in laatste instantie voor vrouwen versus mannen. Risman en Schwartz (1989) hebben dit *the social organization of opportunity* genoemd in hun *microstructural approach*. Verschillende mogelijkheden leiden logischerwijs tot verschillen in gedrag. Daarnaast maken situaties met bepaalde kenmerken, gendertypische seksualiteit waarschijnlijker. Zo is het waarschijnlijker dan mensen zich sterker gendertypisch gedragen als sekse of gender erg op de voorgrond staat in een bepaalde situatie. Dit is sterk het geval voor het gehele domein van de heteroseksualiteit (in tegenstelling tot, bijvoorbeeld, werksituaties), wellicht ook sterker dan voor homoseksualiteit. Heteroseksualiteit is één van de meest *gendered* situaties, waarin mensen zich relatief sterk geroepen voelen zich te gedragen in overeenstemming met genderrollen (Sanchez et al., 2005). Andere situaties waar sekse sterk op de voor-

grond staat zijn, bijvoorbeeld, een seksclub, een singles bar, dansculturen zoals hiphop, de Amerikaanse zogenaamde *sorority houses*, die ene vrouw in een mannenberoep, gendertypische sporten, adolescente *same-sex* peergroepen, et cetera. *Same-sex* groepen, ongeacht de leeftijd, moedigen vaak stereotiep gedrag aan, maar vooral onder jongens blijkt de peer-groep van groot belang in het vertonen van typisch mannengedrag op het terrein van seks en relaties (bijvoorbeeld Ott, 2010). Ook is *peer pressure* oftewel groepsdruk een factor van belang in het tot stand komen van seksueel grensoverschrijdend gedrag door adolescenten (van Outsem, 2007).

Mensen blijken zich vervolgens in het openbaar sterker conform normen te gedragen dan privé. Op het terrein van seksualiteit hebben we hiervoor bijvoorbeeld evidentie vanuit onderzoek naar *report bias*. Het blijkt dat mensen surveyvragen eerder in gendertypische richting beantwoorden als gezegd wordt dat de onderzoekers hun antwoorden te zien krijgen. Garandeer daarentegen hun anonimiteit en mensen staan zichzelf toe meer af te wijken van de norm en a-typisch te zijn. Dit is voor uiteenlopende seksuele variabelen aangetoond (Alexander & Fisher, 2003; Meston et al., 1998; Durant & Carey, 2002; Weinhardt et al., 1998). Gerelateerd is dat mensen zich sterker stereotiep gedragen wanneer ze in onbekende situaties of onder vreemden zijn i.t.t. in bekende situaties. Meerdere studies laten zien dat traditioneel gendertypisch gedrag minder vaak voorkomt naarmate relaties langer duren (Kalichman et al., 2005) of dat bijvoorbeeld vrouwen minder mee-gaand zijn als een paar al langer bij elkaar is (Impett & Peplau, 2003). Het standaard gendertypische heteroseksuele script komt het duidelijkst naar voren onder jonge, onervaren nieuwkomers in de seks. Ook bij *first dates* is de kans relatief groot dat de nieuwe partners houvast zoeken bij het standaard script en zich conform gendernormen gedragen. Een tegenhangend voorbeeld in dit kader is dat jongeren in een vertrouwde en veilige omgeving eerder geneigd zijn

te vertellen over hun gender atypische seksuele verlangens en gedrag (Allen, 2003).

Ook is stereotiep seksueel gedrag waarschijnlijk als het *geprimed* is door voorafgaande gedachten of gebeurtenissen. Het belang van *priming* komt in meerdere onderzoeken naar voren. Het betekent dat mensen vlak voordat ze getest worden op een bepaalde manier beïnvloed worden. De situatie wordt met opzet gekleurd om bepaald gedrag uit te lokken, te *triggeren*. Zelfs een simpele instructie of taakstelling in een laboratoriumsituatie kan gedrag en opvattingen van mensen al beïnvloeden. Een voorbeeld is een studie van Good en Sanchez (2008) waarin heteroseksuele mannen geprimed werden met traditionele opvattingen over vrouwen, vervolgens zelf ook traditionelere meningen hadden, hoger scoorden op subtiel seksisme, en aantrekkelijker wilden zijn voor vrouwen. Een gendertypische boodschap of instructie vlak voorafgaand verhoogt dus de kans op gendertypisch gedrag. Een ander voorbeeld: als je mannelijke proefpersonen eerst vertelt dat vrouwen tegenwoordig veel losser en actiever zijn op seksueel gebied dan mannen, worden ze *getriggerd* om hun mannelijke identiteit te beschermen en het tegendeel te bewijzen, want dan scoren ze vervolgens hoger op vragen over aantallen partners en frequentie van seks hebben (Fisher, 2007). Ook tonen (hetero)mannen zich 'mannelijker' en scoren ze hoger op vragen over seksfrequenties bij vrouwelijke onderzoeksassistenten dan bij mannelijke.

In veel studies wordt het kijken naar porno als situationele *trigger* gebruikt. Eén studie laat bijvoorbeeld zien dat mannen, als ze eerst 15 minuten naar porno hebben gekeken, meer seksuele interesse in de vrouwelijke onderzoeksassistent tonen, dichter bij haar kwamen zitten en bij navraag meer lichamelijke kenmerken van haar konden herinneren (McKenzie-Mohr & Zanna, 1990). Dergelijke wetmatigheden kennen echter wel belangrijke beperkingen. In dit onderzoek deden deze effecten zich vooral voor bij mannen die sowieso al relatief sterk *gendertyped* waren en hoog scoorden op maten van hypermasculiniteit en seksisme. Dat is consistent met ander onderzoek naar de effecten van porno (Malamuth, 2003). Onder juist niet-traditionele mannen kan het omgekeerde effect zich zelfs voordoen. De trigger werkt dus zeker niet voor iedereen hetzelfde, maar is onder andere afhankelijk van eigenschappen van de betrokken personen.

Gendertypisch gedrag waarschijnlijker naarmate de partner...

Sociaal psychologische experimenten laten zien dat als een partner zelf meer gendertypisch is, dat van belang vindt en het ook relatief sterk verwacht van degenen waar mee omgegaan wordt, diegenen daar aan beantwoorden met evenzeer relatief gendertypisch gedrag. Als mannen een vrouw te hulp schieten gaat ze zich hulpeloziger gedragen. Dit wordt *norm sending* genoemd in de sociale psychologie. Het is een belangrijk mechanisme waarmee normatieve opvattingen zich in de sociale praktijk vertalen in normatief gedrag (Wood et al., 1997). Samenhangend is de verhoogde waarschijnlijkheid van gendertypisch gedrag als men door partners expliciet aangesproken wordt vanuit een genderperspectief, dus als man of vrouw. Typisch mannelijke mannen spreken vrouwen sterker als vrouw aan en vice versa, verwachten vrouwelijke gedrag, nemen vrouwelijk gedrag ook selectiever waar en onthouden het beter. Onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat mannen die hoog scoren op hypermasculiniteit en traditionele opvattingen, eerder denken dat een vrouw seksueel in hen geïnteresseerd is. Hetzelfde geldt andersom voor hyperfeminine vrouwen (Fisher & Walters, 2003).

Partners kunnen gendertypisch gedrag ook uitlokken als ze zichzelf relatief sterk gendertypisch gedragen. Er is evidentie dat, bijvoorbeeld, het hebben van een seksueel assertieve partner, passief gedrag in de andere partner uitlokt (Kiefer & Sanchez, 2007a). Dat geldt op zich voor beide seksen maar het is niet moeilijk raden wie er vaker de assertieve partij is. De seksuele satisfactie van de passieve partner lijdt daaronder (Sanchez et al., 2006). Het aannemen van de passieve rol hangt samen met minder seksuele opwinding en meer opwindingsproblematiek. Punt hier is vooral, dat de passiviteit in vrouwen, die zo nadelig is voor hun seksuele beleving, tot op zekere hoogte een reactie vormt op de seksuele assertiviteit van de (mannelijke) partner (en mogelijk vice versa). Tevens is vastgesteld dat als partners de actor minder goed kennen, minder zogenaamde geïndividualiseerde informatie hebben, zij relatief sterke typische verwachtingen hebben en eerder stereotiep gedrag uitlokken. Dit is tevens één van de redenen waarom gendertypisch gedrag in nieuwe relaties en bij *first dates* vaker voorkomt. Laboratoriumstudies op het vlak van hulpgedrag laten verder zien dat (hetero) mannen zich mannelijker gedragen ten overstaan van een vrouw die zij aantrekkelijk vinden, en (hetero) vrouwen idem dito met mannen die zij aantrekkelijker vinden. Onderdeel hiervan is dat heteromannen in vrouwen die zij aantrekkelijk vinden meer sek-

suele interesse projecteren (Levesque et al., 2006). En tot slot maakt een partner die macht heeft over de actor, die middelen of beloningen controleert, het waarschijnlijker dat actor's gedrag conform normen is. Er zijn bijvoorbeeld volop aanwijzingen dat vrouwen zich seksueel sterker meegaand gedragen als zij economisch afhankelijk zijn van hun partner.

Gendertypisch gedrag waarschijnlijker naarmate het individu zelf...

En tot slot dan eigenschappen van het individu zelf die gendertypisch gedrag waarschijnlijker maken. Hier zijn we eigenlijk weer terug bij de rol van persoonlijkheidseigenschappen, maar dan als onderdeel van een interactioneel proces. Meerdere studies linken geloof in de dubbele moraal aan gendertypisch gedrag. Dit geldt zowel voor vrouwen als voor mannen. Als mannen de dubbele moraal sterk onderschrijven scoren ze hoger op seksuele assertiviteit en op socioseksualiteit. Vrouwen die in de dubbele moraal geloven weigeren seks vaker. Geloof in traditionele rollen bevordert seksuele passiviteit in vrouwen maar vermindert het in mannen. Mannen die weinig boodschap hebben aan het mannelijkheidsideaal, laten minder dominantie zien in reactie op seksuele triggers, zowel in gevoelens als in gedrag (Kiefer & Sanchez, 2007a, 2007b). Sanchez en collega's (2005) hebben ook laten zien dat belang hechten aan genderconformiteit op zich al een negatief effect heeft op seksuele satisfactie. Dit komt omdat mensen dan meer belang hechten aan het oordeel van anderen en minder autonoom zijn. Zij noemen dat *being externally contingent*. Anderen hebben verminderd seksuele autonomie en plezier aangetoond bij hogere scores op *approval motivation* (McCormick et al., 1984) of sociale wenselijkheid (Meston et al., 1998). De YSEX studie van Cindy Meston en Dave Buss (2007), bijvoorbeeld, suggereert dat vrouwen hoger scoren op allerlei seksuele motieven als ze zich minder druk maken om sociale normen. Ook het sterker gendertypisch zijn, dus het feitelijk hoog scoren op maten van vrouwelijkheid of mannelijkheid door de actor, zijn geassocieerd met overeenkomstig seksueel gedrag. Vrouwen én mannen die hoog op vrouwelijkheid scoren zijn relatief sterk relatiegeoriënteerd (Ayler & Dainton, 2004). En het is ook interessant dat niet alleen mannen maar ook vrouwen die hoog op mannelijkheid scoren, relatief veel seksuele agressie en andere 'mannelijke' vormen van seksueel gedrag vertonen (Mahalik et al., 2005), waaronder agressief gedrag jegens homoseksuelen (Parrott & Zeichner, 2008).

Conclusie

Samenvattend kunnen we constateren dat de evidentie weliswaar nog beperkt is, maar er niettemin voldoende aanleiding is te veronderstellen dat contextuele en interactionele factoren een rol spelen in de mate waarin seksueel gedrag gendertypisch is. Conclusie hier is dan ook dat sekseverschillen in seks, behalve door sekse, bepaald worden door sociale processen zoals selectieve aandacht, interpretatie en herinnering, regulatie en zelfregulatie, *norm sending* en *expectancy confirmation*. De hier besproken eigenschappen van normatieve contexten, specifieke situaties, en interacterende partners dragen in belangrijke mate bij aan de waarschijnlijkheid waarmee dergelijke processen zich voordoen. Dit is de microdynamiek van gendertypische seksualiteit. Gendertypische seksualiteit is een sociaal proces. En de mate waarin of de kans waarmee seksuele interactie gendertypisch is, is afhankelijk van specifieke omstandigheden en voltrekt zich volgens interactionele wetmatigheden. Gendertypie is daarbij niet vaststaand, maar variabel (met welke uitspraak overigens een problematische contradictio in terminis ontstaat waarvoor auteur dezes vooralsnog geen oplossing ziet). Gendertypisch, normconform gedrag wordt steeds opnieuw in praktijk gebracht, voltrokken, 'gedaan'. Seksualiteit, zeker heteroseksualiteit, is een belangrijk domein waarop gender steeds, van dag tot dag, tot stand komt. Gender is sowieso sterk aan seksualiteit gekoppeld. Gender geeft vorm aan seksualiteit en vice versa. Vooral heteroseksualiteit is een domein bij uitstek waarin gender en gendertypische seksualiteit in de dagelijkse praktijk tot stand komen. Vooral heteroseksualiteit nodigt relatief sterk uit tot gendertypisch gedrag en is dus sterk gekleurd door gendernormen. Maar is evenzogoed een domein waar ook aan veranderingen in gendernormen gewerkt kan worden.

Deze bespreking van de microdynamiek van gendertypische seks laat zien dat variabiliteit en diversiteit volop een gegeven zijn. In de dagelijkse praktijk wordt er op allerlei manieren afgeweken van normen en stereotypie. De dagelijkse praktijk is veel heterogener dan simpele opvattingen over binaire sekseverschillen doen geloven. Dit besef is van belang in de strijd tegen overdreven opvattingen over sekseverschillen en, niet in laatste instantie, relevant voor de seksuologische klinische praktijk. De verantwoordelijkheid van de sekswetenschapper en de seksuologisch hulpverlener bestaat er in de nodige gevoeligheid aan de dag te leggen voor verschillen op basis van sekse, maar deze niet te overdrijven. Er wonen ook mannen op Venus en vrouwen op Mars. En bo-

vendien willen die lang niet allemaal hetzelfde en al helemaal niet altijd en overal. Professionals zijn het aan de seksuologie én aan de seksualiteit verplicht te focussen op diversiteit en pluriformiteit in plaats van uitsluitend op (binair) verschil.

Literatuur

- Alexander, M. G., & Fisher, T.D. (2003). Truth and consequences: Using the bogus pipeline to examine sex differences in self-reported sexuality. *Journal of Sex Research*, 40, 27–35.
- Allen, L. (2003). Girls want sex, boys want love: Resisting dominant discourses of (hetero)sexuality. *Sexualities*, 6(2), 215–236.
- American Psychological Association Task Force on the Sexualization of Girls. (2007). *Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls*. Washington, DC: American Psychological Association. Retrieved February 22, 2007 from <http://www.apa.org/pi/wpo/sexualization.html>
- Andersen, B. L., Cyranowski, J. M., & Aarestad, S. (2000). Beyond artificial, sex-linked distinctions to characterize female sexuality: Comment on Baumeister (2000). *Psychological Bulletin*, 126, 380–384.
- Ayler, B., & Dainton, M. (2004). Biological sex and psychological gender as predictors of routine and strategic relational maintenance. *Sex Roles*, 50, 689–697.
- Bakker, F., & Vanwesenbeeck, I. (Eds.). (2006). *Seksuele gezondheid in Nederland 2006*. Delft: Eburon.
- Bancroft, J. (2003). [Review of Sexing the body: Gender politics and the construction of sexuality]. *Archives of Sexual Behavior*, 32, 289–291.
- Baron-Cohen, S. (2003). *The Essential Difference: Male And Female Brains And The Truth About Autism*. New York: Basic Books.
- Barnett, R., & Rivers, C. (2004). *Same difference: How gender myths are hurting our relationships, our children, and our jobs*. New York: Basic Books.
- Baumeister, R. F. (2000). Gender differences in erotic plasticity. *Psychological Bulletin*, 126, 347–374.
- Baumeister, R. F., Catanese, K. R., & Vohs, K. D. (2001). Is there a gender difference in strength of sex drive? Theoretical views, conceptual distinctions, and a review of relevant evidence. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 242–273.
- Brizendine, L. (2006). *The female brain*. New York: Morgan Road Books.
- Brizendine, L. (2010). *The male brain*. New York: Broadway Books.
- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 676–713.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the discursive limitations of "sex"*. New York: Routledge.
- Carpenter, D., Janssen, E., Graham, C., Vorst, H., & Wicherts, J. (2008). Women's scores on the Sexual Inhibition/Sexual Excitation Scales (SIS/SES): Gender similarities and differences. *The Journal of Sex Research*, 45, 36–48.
- Cole, E.R., Epstein Jayaratne, T., Cecchi, L.A., Feldbaum, M., & Petty, E.M. (2007). Vive La Difference? Genetic explanations for perceived gender differences in nurturance. *Sex Roles*, 57, 211–222.
- Crawford, M., & Popp, D. (2003). Sexual double standards: A review and methodological critique of two decades of research. *The Journal of Sex Research*, 40, 13–26.
- Davis, S. R., Davison, S.L., Donath, S., & Bell, R.J. (2005). Circulating Androgen Levels and Self-reported Sexual Function in Women. *Journal of the American Medical Association*, 294 (1), 91–96.
- Deaux, K., & Major, B. (1987). Putting gender into context: An interactive model of gender-related behavior. *Psychological Review*, 94, 369–389.
- Durant, L. E., & Carey, M. P. (2002). Reliability of retrospective self-reports of sexual and nonsexual health behaviors among women. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 28, 331–338.
- Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the body: Gender politics and the construction of sexuality*. New York: Basic Books.
- Fischtein, D. S., Herold, E. S., & Desmarais, S. (2007). How much does gender explain in sexual attitudes and behaviors? A survey of Canadian adults. *Archives of Sexual Behavior*, 36, 451–461.
- Fisher, T. D. (2007). Sex of experimenter and social norm effects on reports of sexual behavior in young men and women. *Archives of Sexual Behavior*, 36, 89–100.
- Fisher, T. D., & Walters, A. S. (2003). Variables in addition to gender that help to explain differences in perceived sexual interest. *Psychology of Men & Masculinity*, 4, 154–162.
- Fredrickson, B. L., & Roberts, T. (1997). Objectification theory: Towards understanding women's lived experiences and mental health. *Psychology of Women Quarterly*, 21, 173–206.
- Gagnon, J. & Simon, W. (1973). *Sexual conduct. The social sources of human sexuality*. Chicago: Aldine.
- Geer, J. H., & Manguno, G. M. (1997). Gender differences in cognitive processes in sexuality. *Annual Review of Sex Research*, 9, 90–124.
- Geer, J. H., & Robertson, G. G. (2005). Implicit attitudes in sexuality: Gender differences. *Archives of Sexual Behavior*, 34, 671–677.
- Graaf, H. de, Nikken, P. Janssens, K., Felten, H. & Van Berlo, W. (2008). *Seksualisering: Reden tot zorg?* Utrecht: Rutgers Nisso Groep/NJi/MOVISIE.
- Gray, J. (1992). *Men are from Mars, Women are from Venus*. New York: Harper-Collins.
- Hatfield, E., Luckhurst, C., & Rapson, R.L. (2010). Sexual Motives: Cultural, Evolutionary, and Social psychological Perspectives. *Sexuality & Culture*, 14, 173–190.

- Hill, D. R. (2007). Differences and similarities in men's and women's sexual self-schemas. *Journal of Sex Research, 44*, 135–144.
- Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychologist, 60*, 581–592.
- Hyde, J. S., & Durik, A. M. (2000). Gender differences in erotic plasticity-evolutionary or sociocultural forces? Comment on Baumeister (2000). *Psychological Bulletin, 126*, 375–379.
- Impett, E. A., & Peplau, L. A. (2003). Sexual compliance: Gender, motivational, and relationship perspectives. *The Journal of Sex Research, 40*, 87–100.
- Impett, E. A., Schooler, D., & Tolman, D. L. (2006). To be seen and not heard: Femininity ideology and adolescent girls' sexual health. *Archives of Sexual Behavior, 35*, 131–144.
- Jackson, S. (2006). Gender, sexuality and heterosexuality: The complexity (and limits) of heteronormativity. *Feminist Theory, 7*, 105–121.
- Janssen, E., Everaerd, W., Spiering, M., & Janssen, J. (2000). Automatic processes and the appraisal of sexual stimuli: Towards an information processing model of sexual arousal. *The Journal of Sex Research, 37*, 8–23.
- Jordan-Young, R.M. (2010). *Brainstorm. The flaws in the science of sex differences*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- Kalichman, S., Simbayi, L. C., Kaufman, M., Cain, D., Cherry, C., Jooste, S., et al. (2005). Gender attitudes, sexual violence, and HIV/AIDS risk among men and women in Cape Town, South Africa. *The Journal of Sex Research, 42*, 299–306.
- Kiefer, A. K., & Sanchez, D. T. (2007a). Scripting sexual passivity: A gender role perspective. *Personal Relationships, 14*, 269–290.
- Kiefer, A. K., & Sanchez, D. T. (2007b). Men's sex-dominance inhibition: Do men automatically refrain from sexually dominant behavior? *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*, 1617–1631.
- Laan, E., van Stegeren, A., Scholte, S., & van Lunsen, R. (2007). Gendersverschillen en overeenkomsten in de seksuele respons. *Tijdschrift voor Seksuologie, 31*, 113–118.
- Levesque, M. J., Nave, C. S., & Lowe, C. A. (2006). Toward an understanding of gender differences in inferring sexual interest. *Psychology of Women Quarterly, 30*, 150–158.
- Mahalik, J. R., Aldarondo, E., Gilbert-Gokhale, S., & Shore, E. (2005). The role of insecure attachment and gender role stress in predicting controlling behaviors in men who batter. *Journal of Interpersonal Violence, 20*, 617–631.
- Malamuth, N. M. (2003). Criminal and non-criminal sexual aggressors. Integrating psychopathy in a hierarchical mediational confluence model. In R. A. Prentky, E. S. Janus & M. C. Seto (Eds.), *Sexually coercive behavior understanding and management* (pp. 33–58). New York: Annals of the New York Academy of Sciences.
- McCall, K. M., Rellini, A. H., Seal, B. N., & Meston, C. M. (2007). Sex differences in memory for sexually-relevant information. *Archives of Sexual Behavior, 36*, 508–517.
- McCormick, N. B., Brannigan, G. G., & LaPlante, M. N. (1984). Social desirability in the bedroom: Role of approval motivation in sexual relationships. *Sex Roles, 11*, 303–314.
- McKenzie-Mohr, D., & Zanna, M. P. (1990). Treating women as sexual objects: Look to the (gender schematic) male who has viewed pornography. *Personality and Social Psychology Bulletin, 16*, 296–308.
- Meston, C. M., & Buss, D.M. (2007). Why humans have sex. *Archives of Sexual Behavior, 36*, 477–507.
- Meston, C. M., Heiman, J. R., Trapnell, P. D., & Paulhus, D. L. (1998). Socially desirable responding and sexuality self-reports. *The Journal of Sex Research, 35*, 148–157.
- Murnen, S. K., & Stockton, M. (1997). Gender and self-reported sexual arousal in response to sexual stimuli: A meta-analytic review. *Sex Roles, 37*, 135–153.
- Noll, J. G. (2008). Sexual abuse of children: Unique in its effects on development? *Child Abuse & Neglect, 32*, 603–605.
- Oliver, M. B., & Hyde, J. S. (1993). Gender differences in sexuality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 114*, 29–51.
- Ott, M.A. (2010). Examining the development and sexual behavior of adolescent males. *Journal of Adolescent Health, 46*, S3-S11.
- Parrott, D. J., & Zeichner, A. (2008). Determinants of anger and physical aggression based on sexual orientation: An experimental examination of hypermasculinity and exposure to male gender role violations. *Archives of Sexual Behavior, 37*, 891–901.
- Petersen, J.L. & Hyde, J.S. (2010). A Meta-Analytic Review of Research on Gender Differences in Sexuality, 1993–2007. *Psychological Bulletin, 136*, 21–38.
- Risman, B. J., & Schwartz, P. (Eds.). (1989). *Gender in intimate relationships: A microstructural approach*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Sanchez, D. T., Crocker, J., & Boike, K. R. (2005). Doing gender in the bedroom: Investing in gender norms and the sexual experience. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 1445–1455.
- Sanchez, D. T., & Kiefer, A. K. (2007). Body concerns in and out of the bedroom: Implications for sexual pleasure and problems. *Archives of Sexual Behavior, 36*, 808–820.
- Sanchez, D. T., Kiefer, A. K., & Ybarra, O. (2006). Sexual submissiveness in women: Costs for sexual autonomy and arousal. *Personality and Social Psychology Bulletin, 32*, 512–524.
- Swaab, D. (2010). *Wij zijn ons brein*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Tiefer, L. (2001). A new view of women's sexual problems: Why new? Why now? *The Journal of Sex Research, 38*, 89–96.

- van Outsem, R. (2007). Sexually abusive behaviour in juveniles: Deviant and non-deviant pathways. *Journal of Sexual Aggression, 13*, 169–179.
- Vanwesenbeeck, I. (2008). Sexual violence and the MDGs. *International Journal of Sexual Health, 20*, 25–50.
- Vanwesenbeeck, I. (2009a). Doing Gender in Sex and Sex Research. *Archives of Sexual Behavior, 38*, 883-898. DOI 10.1007/s10508-009-9565-8.
- Vanwesenbeeck, I. (2009b). The risks and rights of sexualization: An appreciative commentary on Lerum and Dworkin's "Bad Girls Rule". *The Journal of Sex Research, 46*, 268–270.
- Weinhardt, L. S., Forsyth, A. D., Carey, M. P., Jaworski, B. C., & Durant, L. E. (1998). Reliability and validity of self-report measures of HIV-related sexual behavior: Progress since 1990 and recommendations for research and practice. *Archives of Sexual Behavior, 27*, 155–180.
- West, C., & Zimmerman, D.H. (1987). Doing gender. *Gender & Society, 1*, 125–151.
- Wood, W., Christensen, P. N., Hebl, M. R., & Rothgerber, H. (1997). Conformity to sex-typed norms, affect, and the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology, 73*, 523–535.
- Young, I. M. (1990). *Throwing like a girl and other essays in feminist philosophy and social theory*. Bloomington: Indiana University Press.

Summary

Doing Gender in Sex and Sexology

This article describes ways of 'doing gender' in sexological science and in (hetero)sexual conduct and interaction. Red thread through the text is formed by five problems the author identifies in the way gender is treated in sexology and the consequences thereof for our understanding of gendered sexuality. In reaction, an interactional contextual perspective on gendered sexuality is explored. It is concluded that sex differences in sex are, to a substantial extent, shaped by continuous social processes such as selective attention, interpretation and memory, by social regulation and self-regulation and by couple interactional mechanisms such as norm sending en expectancy confirmation. The author puts out a plea for more attention for (and research into) the microdynamics of gender in (socio-sexual) interaction and for a better understanding of the ways in which gender and sexuality are continuously being put into being in day-to-day sexual as well as sexological practices.

Keywords: sexuality, gender differences, review, microdynamics, interactional perspective.

Trefwoorden: seksualiteit, genderverschillen, microdynamiek, interactieel perspectief.